

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
АКАДЕМИК Т. ТӘЖІБАЕВ атындағы
ЭТНОПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ЭТНОПСИХОЛОГИЯ ОҚУ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ
ФИЛОСОФИЯ ЖӘНЕ САЯСАТТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ
ЖАЛПЫ ЖӘНЕ ҚОЛДАНБАЛЫ ПСИХОЛОГИЯ КАФЕДРАСЫ

АКАДЕМИК Т.Т. ТӘЖІБАЕВТЫҢ ХVІІІ-ОҚУЛАРЫ
ШЕҢБЕРІНДЕГІ «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫ
КОНТЕКСІНДЕГІ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ
ҒЫЛЫМ МЕН ТӘЖІРІБЕ» атты
республикалық ғылыми-әдістемелік конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ

Материалы Республиканской научно-методической конференции
"СОВРЕМЕННАЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА И
ПРАКТИКА В КОНТЕКСТЕ
ПРОГРАММЫ "РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ"
В РАМКАХ ХVІІІ ТАЖИБАЕВСКИХ ЧТЕНИЙ

Materials of
Republican scientific and methodical conference
"MODERN PSYCHOLOGICAL SCIENCE AND PRACTICE IN THE
CONTEXT OF IMPLEMENTATION OF THE "RUHANI ZHANGYRU"
PROGRAM IN THE FRAMEWORK OF THE ХVІІІ TAZHIBAЕV
READINGS

Алматы
«Қазақ университеті»
2018

МАМАНДЫҚҚА БАЙЛАНЫСТЫ ТҰЛҒАНЫҢ СТРЕССКЕ ТӨЗІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ

Өмірдің әр түрлі жағдайлары, оның ішінде адамның өзі күтпеген оқиғалары стресстік жағдайды басынан өткізуіне себеп болады. Г. Селье бойынша «адам тіпті ұйқы кезінде де кейбір стресстік жағдайды басынан өткізеді» [2]. Жоғарыда айтқанымыздай, стресс төтенше жағдайларда ғана емес, кез-келген қауіпсіз іс-әрекет кезінде де кездеседі. Стресске тұрақтылық –қысым тудырушы стимулды адамның қабылдау деңгейі. Оның нәтежесінде адамдар стресске тұрақты немесе тұрақсыз болып келуі мүмкін.

Стресс моделдері жөнінде шет елдік және отандық психологиялық зерттеулерде көптеген концепциялар кездеседі. Олардың қатарында – кәсіби стресстің концепциялары, М. Сандомирскийдің психологиялық стресстің когнитивті теориялары [1], стресстің әлеуметтік-психологиялық теориялары және т.б. Стресске тұрақтылық - адамның стресс жағдайында өзін бірқалыпты ұстап, табысты іс-әрекеттер жасай алуы кезінде көрінеді. Осыған сәйкес, мұндай жағдай кезінде маманның кәсіби іс-әрекетінің сапасы қанша жоғары болса, сәйкесінше стресске тұрақтылығы та сонша жоғары болады.

Стресске тұрақтылық мәселесі ең алғаш төтенше жағдайларға байланысты мамандықтар пайда болып, дамуына байланысты туындады. «Төтенше жағдайларға байланысты мамандықтар аймағында адамның психологиялық және физиологиялық ағза жүйесінде жоғары деңгейде толқу жүреді, яғни психикалық және физикалық жоғарғы деңгейдегі стресстің көп туындауы адамның денсаулығына және еңбек үнімділігіне әсер етуі мүмкін» деген болжамдар жасалына бастады.

Стресске тұрақтылық мәселесі төтенше мамандықтармен ғана байланысты деп айта алмаймыз, себебі, стресске тұрақтылыққа адамның жеке өмірлік тәжірибесі де әсер етеді. Сонымен қатар, стресске тұрақтылық тұлғалық өзара қарым-қатынас та маңызды рөл атқарады, яғни жанындағы адамдардың қандай нервтік толқуда тұруы көптеген жағдайда неврозға душар етуі де мүмкін. Кәсіби іс-әрекеттің стресске тұрақтылығына әсері бойынша 2014 жылы Дағыстан мемлекеттік университетінде жүргізілген зерттеу нәтежесінде құқық қорғау мекемелерінде жұмыс жасайтын қызметкерлердің стресске тұрақтылығы 80% ды көрсетсе, сауда-саттықпен айналысушы қызметкерлер 40%, спортшылар мен мұғалімдердің стресске тұрақтылығы 60 % болды. Зерттеуге қатысушылардың бұл нәтежесі ескере кетуіміз қажет. Осыған сүйене отырып, адамдардың бойындағы маңызды сапалар мен қоршаған адамдарға, ортасына, өзімен жиі ұшырайтын жағдайларға байланысты екенін нақтылай түсуімізге болады.

Психологиялық стресс аумағын зерттеумен айналысушы заманауи психолог В.А. Бодров бойынша, стресске тұрақтылықты зерттеудің бастамасы ретінде «адамның интегративті қасиеттерін атады. Бұл қасиеттер біріншіден, оның сыртқы (әлеуметтік орта, гигиеналық жағдай т.б), ішкі (жеке) орта жағдайларындағы төтенше факторларына бейімделуіне және іс-әрекетіне байланысты болып келеді. Екіншіден, іс-әрекет субъектісінің функционалды сенімділігіне және сол жағдайдағы психикалық, физиологиялық және әлеуметтік реттелу механизмін қолдану. Үшіншіден, бұл қасиет ағза мен психиканың функционалды қорының белсенділігі кезінде, сонымен қатар, адамның еңбекке қабілеттілігі мен мінез-құлқының өзгеруі кезінде функционалды бұзылысты ескерту бағытында көрінеді» [3].

Тұлғаның стресске тұрақтылығы – бұл қиындықтарды жеңе білу, өзінің эмоцияларын басқарып, оларға тоқтата алу. Стресске тұрақтылық адамға айтарлықтай әсер ететін интеллектуалды, еріктік және эмоционалды қысымдарға кейін өзіне және өзгелерге зиянын тигізбейтіндей төзе алатын тұлғалық қасиеттер жиынтығы [4]. Кәсіби қызмет кезіндегі ұзаққа созылған стресс «кәсіби эмоционалды жану» синдромын туғызуы мүмкін. Сондықтан мамандарды еңбек іс-әрекеті кезінде стресске тұрақтылыққа және оның салдарларына үйрету маңызды мәселе болып табылады. Кәсіби іс-әрекетке байланысты стресс мамандардың денсаулығына теріс әсер етуі мүмкін.

Ағылшын психотерапевті Дэвид Фонтана коммуникативті мамандықтарда көбірек стресс тудыратын факторлар ретінде төмендегілерді көрсетті:

1. **Қарым-қатынастың көптеген күрделі эмоционалды және коммуникативті жағдайларын қамтитын ұзақ әрі ашық сөйлесу.** Көп жағдайда кәсіби стресс «қиын клиенттермен» байланысты болады. Ондай клиенттер қызметкерлер үшін ең бірінші стрессор ретінде қабылданады, себебі қызметкер қатал талаптар себебінен және кей клиенттердің әр түрлі формада келетін әділетсіз

әрі оқыс наразылықтарынан өзін «нашар» сезінеді. Мұндай қақтығыстар көпке дейін қызметшінің жұмыс сапасына да әсер етеді.

2. **Кәбісі дайындықтың жеткіліксіздігі.** Көптеген мамандар әр жыл сайын қажетті теориялар, құрылғылар, әдіс-тәсілдер, зерттеулер шығып жатқандықтан ол білімді алуға жатады. Жаңа білімді алу үшін уақыт, күш, ақша қажет. Бұл стрессор көбіне барлығын бақылау жүргісі келетін адамдарға өте қатты әсер етеді.

3. **Клиент және бағынушылармен эмоционалды өзара қарым-қатынас.** Бұл қызметкерлерге үнемі орындауы керек болған төмендегі талаптарға байланысты стрессорлар келеді:

- Эмоционалды бейтараптық
- Эмпатия мен тілектестік білдіре алу
- Клиенттер мен науқастардың күшті эмоцияларын жеңіп шығу
- Өзінің күшті эмоцияларын жеңе білу

4. **Кәсіби жауапкершілік.** Аз ғана қателіктің өзін жібермеуге тырысу керек. Себебі қателік салдары адам өміріне қауіпті немесе мекеменің жабығуына әкеліп соғу мүмкін.

5. **Эффективті қызмет көрсете алмау немесе көмектесе алмау.** Кез-келген іс үшін екі жақты күшті қажет етеді. Кей жағдайларда қызметкерлер тырысса да клиенттер қалағандай нәтиже көрсете алмауы мүмкін. Осындай кезде қызметкерлер өздерін кінәлі сезінеді.

6. **Ұжымның қолдауынан тыс қалу.** «Адам-адам» аумағында жұмыс жасайтын қызметкерлер жұмыс уақытында ұжыммен араласып, кәсіби мәселелерді талқылай алмайды. Қызметкерлерде кәсіби эмоцияналды жану синдромын туғызуы мүмкін.

7. **Моралдық және материалдық стимулдың жеткіліксіздігі.** Қызметкерлер жалақыларының аздығы «өзіндік сыйлау» қасиетін төмендетуі мүмкін. Егер бұл мәселе ұзақ бойы шешілмесе, стрессор нәтижесі тұлғалық кризиске немесе психосоматикаға әкелуі мүмкін.

Қорыта келгенде, стресске тұрақтылық қиын әрі кең тұлғалық қасиет болып табылады. Оның қабілеттер мен әр түрлі деңгейдегі құбылыстарды біріктіреді. Стресске тұрақтылық тұлғалық қасиет емес және ол эмоционалды өзін-өзі реттеудің қалыптасу деңгейіне байланысты болады. Стресстік жағдайдың сипаты мен қарқындылығы кәсіптің белгілі бір маманның іс-әрекетіне байланысты қойған талаптары мен маманның шынайы мүмкіндігінің сәйкестік деңгейіне байланысты. Стресске тұрақсыздық адамда негативті тұлғалық қасиеттердің туындауына себепші болып, психосоматикалық денсаулығында көріне бастайды және кәсіби міндеттерін орындауға келтіреді. Мұндай жағдайда стресске тұрақтылық - ұжыммен кәсіби іс-әрекет нәтижесіне әсер ету сапа болуы мүмкін және тұлғаның гомеостазын қамтамасыз ететін жүйе ролін атқаруы мүмкін.

Заманауи кәсіби іс-әрекеттегі стрессогенділік қайта жасақтау қоғамынан келген ерекшеліктер шығады. Бұл, біріншіден – жоғары деңгейдегі белгісіздік, екіншіден, қоғамдық процестердің құбылыстардың танымдық қиындықтары, үшіншіден, көп мамандықтарда кездесетін жоғары деңгейдегі эмоционалды ашықтық болып табылады.

Әдебиеттер

1. Марк Сандомирский: Защита от стресса. Работа с подсознанием. 2-е изд. Питер, 2009 г.
2. Селье Г. Стресс без дистресса / Г. Селье. - М., 1979
3. Бодров В.А. Система психической регуляции стрессоустойчивости человека-оператора/ В.А. Бодров, А.А. Иванов. - М.: Наука, 1998.
4. Василюк Ф.Е. Психология переживания: анализ преодоления критических ситуаций / Ф.Е. Василюк. - М.: Наука, 1984.
5. <http://5psy.ru/karera-i-uspex/stressi-v-professiyax.html>

Еркинбекова М.А., Турсунбаева Г.И., Ымыралиева Г.И.
(Алматы қ., Қайың алаңы)

«ҚЫЛМЫСКЕР ТҮЛҒАСЫ» ЖӘНЕ ОҒАН ӘСЕР ЕТЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛелЕРІ

Қазіргі таңда қылмыстылық мәселесі өзіне ерекше назар аудартуда. Қылмыстылық жасауға тудыратын себептерді ауыздықтамай, құқықтық демократиялық мемлекет құру мүмкін емес. Осыған қатар Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында «заңның шексіз үстемдігі заңды сақтаушы азаматтарды қылмыстылықтан қорғауды орнықтыру қажет» деп айтын етісін біз білеміз. Қылмыстылық өзінің шеңберінің өсуімен қазіргі уақытта ұлттық қауіпсіздікке және еліміздің ғарыш

Тасболат М.Р. ПРОБЛЕМЫ В ПРЕПОДАВАНИИ ФИЛОСОФИИ СТУДЕНТАМ МЕДИЦИНСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ	108
Туаршиева Г.Б. К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ НРАВСТВЕННО-СМЫСЛОВОЙ СФЕРЫ ШКОЛЬНИКА ПОДРОСТКОВОГО И ЮНОШЕСКОГО ВОЗРАСТА	111
Uaikhanova M.A. THE PROBLEM OF VALUES FORMATION OF EIGHTH-FORM CHILDREN	113
Умбетова Г.М., Нурмуканбетова В.Е., Мухамбетжанова М.Б. ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ЖАСТАР – ТӘУЕЛСІЗДІК НЕГІЗІ	115
Халикова Б.Т. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ЖЕТІЛДІРУ	117
Христофорова В.К. ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ОБНОВЛЕННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ШКОЛЫ	120
3 секция. Қазіргі таңдағы білім берудің этнопедагогикалық және этнопсихологиялық аспектілері	
Жакупова Э.А. БЕСЦЕННЫЙ ВКЛАД Ж. АЙМАУЫТОВА В РАЗВИТИИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ	124
Қадыржанова Ж.Е. ПОЛИЭТНИКАЛЫҚ ОРТАДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭТНОМӘДЕНИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	127
Ладзина Н.А., Назырова Л.С. ДИАГНОСТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ МЕТОДА ЦВЕТОВЫХ МЕТАФОР И. СОЛОМИНА ПРИ ИССЛЕДОВАНИИ ЦЕННОСТНО-МОТИВАЦИОННОГО ПРОФИЛЯ ЛИЧНОСТИ В ПОЛИЭТНИЧЕСКОЙ СРЕДЕ	130
4 секция. Қолданбалы психологиялық және педагогикалық зерттеулер	
Алдабергенова К.У., Жапарова Г.А. ҚОЛДАНБАЛЫ ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР	134
Безрукова Е.А. (Мусиенко), Христофорова В.К., Абиляханова А.А. ПСИХОЛОГИЯ В СОВРЕМЕННОМ БИЗНЕСЕ КАЗАХСТАНА	137
Бейсенбаева А. К. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА АВИАСПЕЦИАЛИСТОВ	139
Бейсенова Ж.Ж., Аубәкір А.С. ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗІ	141
Бердібаева С.Қ., Бәйімбетова Р.Б., Рахимжанова А.А., Абикеева Н.Н. МАМАНДЫҚҚА БАЙЛАНЫСТЫ ТҮЛҒАНЫҢ СТРЕССКЕ ТӨЗІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ	145
Еркінбекова М.А., Турсунбаева Г.И., Ымыралиева Э.А. «ҚЫЛМЫСКЕР ТҮЛҒАСЫ» ЖӘНЕ ОҒАН ӘСЕР ЕТЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	146
Еркінбекова М.А., Сейтжапарова А.Б. ТРЕНИНГТЕР – КОНФЛИКТІК ЖАҒДАЙЛАРДЫ ШЕШУДІҢ БЕЛСЕНДІ ЖОЛЫ	149
Жубанов С.С., Салменова Г.Т. ТҮЛҒАНЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫН ДАМУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	153
Жумаканова Ж.А., Алтынгазина Ж.А., Жетыбаева К.О. КЛИНИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТЕЙ С РАННИМ ДЕТСКИМ АУТИЗМОМ	155
Кульшарипова З.К., Коструба Д.А., Осьмак Т.Д. ЦЕННОСТНО – СМЫСЛОВЫЕ ОРИЕНТАЦИИ КАК ФАКТОР ФЕНОМЕНА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММЫ «РУХАНИ ЖАҒҒЫРУ»	158
Махмутов А.Э. ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ НА ПРОБЛЕМУ ИГРОВОЙ ЗАВИСИМОСТИ	161
Навий Л.Н., Жантемирова М.Б., Сулейменова З.Е., Сатыбалдина А.А. ИССЛЕДОВАНИЕ ФЕНОМЕНА ДЕВИАНТНОГО МАТЕРИНСТВА В СОЦИАЛЬНОЙ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ	164
Омарова С.Б., Шарипова С.А.	167